

GAZDA ANDREA

FELSŐ-HÁROMSZÉKI HOZOMÁNYLEVELEK ELEMZÉSE

*„Az anyagilag létező világ mintegy
lenyomata a vele élő társadalomnak.”*

(Fél Edit – Hofer Tamás)

Ha egy kultúra, társadalom működésének törvényszerűségeit akarjuk megismerni, a tárgyak vizsgálatából is kiindulhatunk. A néprajzi tárgygyűjtésben eddig két tendencia érvényesült. Az első a reprezentatív tárgyak gyűjtésére irányult, melyeket egy adott kultúra, kulturális szint képviselőinek tekintettek. Napjainkban mindinkább a tárgyegyüttesek kiemelése kerül előtérbe. Fél Edit és Hofer Tamás honosította meg a néprajzi köztudatban azt a szemléletet, miszerint egy nép életmódjáról, kultúrájáról tárgyegyüttesek vizsgálatával kapunk átfogó képet.¹

A hozomány is olyan tárgyegyüttes, amelynek összetevői meghatározott belső rend szerint csoportosulnak, s ezáltal rengeteg dolgot reprezentálhatnak: egy társadalmat, egy munkafolyamatot, szokást, ízlésbeli törekvést stb.

A perefernum néprajztudományunk elége érintetlen területe, melyről inkább adatközlések, kevésbé feldolgozások láttak napvilágot Erdélyben.

Kós Károly figyelmeztet először a perefernumlevelek művészettörténeti jelentőségére, néprajzi vetületű adatgazdagságára.² Vámszer Géza kuriózumként publikál az 1934-es Csíki Lapokban egy hozománylevelet. Újvári né Kerékgyártó Adrienn menasági perefernumot tesz közzé, viszont ezek feldolgozása elmaradt. Sorrendben Balázs Lajos csíkszentdomokosi anyaga következik. Elsőként Kósa-Szánthó Vilma és Haszmann Pál dolgoz fel háromszéki anyagot. A székely népviselet kapcsán Gazda Klára foglalkozik behatóan a dokumentumok vizsgálatával. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen 1997-ben államvizsgadolgozat készült, amelyben Mihálykó Eva csíkszentdomokosi anyagot vizsgált.

Kevésbé ismert terület feldolgozásának igényével végeztem kutatást 1999-ben szülőfalumban, a háromszéki Barátoson. A falu legidősebb asszonyaitól 11 hozománylevél birtokába jutottam, a meglévő anyagot kiegészítettem négy csernátoni irattal, amit a csernátoni múzeum adattárából fénymásoltattam.

Barátos és Csernáton ugyanahhoz a néprajzi kistájhoz, Felső-Háromszékhez tartoznak, a Kárpátok által közrezárt Felső-háromszéki-medencé-

¹ Fél–Hofer 1964.

² Kós 1981. 472.

ben, az ún. Mezőföldön terülnek el. Így azt feltételezem, hogy az adatok egyidejű elemzése során nem lesznek releváns eltérések. A 15 levél kapcsán próbáltam választ adni a felmerülő kérdésekre. Tudatában vagyok, hogy a szegény adatbázis miatt megállapításaim eléggé általánosak.

A Magyar Néprajzi Lexikon *hozomány* címszava így határozza meg a fogalmat „általában minden ingó vagy ingatlan vagyon, amelyet a nő hoz a házasságba a könnyebb megélhetés kedvéért”³.

Az európai népek társadalmi-jogi életében általános volt, hogy a nő a mindennapi élethez szükséges javakat hozott szüleitől az új, közös háztartásba. Sokféle helyi elnevezése van: kelengye Kalotaszegen, perefernum, staférunng Székelyföldön stb.

Ezek az inventáriumok fényt derítenek a hazánkban gyakorolt korabeli örökösödési rendre, miszerint a szülők a lányokat ingóságokkal házasították ki, s ezzel örökségük tekintetében is kielégítették őket.⁴ Flórián Márta ezt a kérdést így foglalja össze: „Ez az örökösödési rend, amelyet a hazai nemesség és a jobbágyság számára Werbőczy fogalmazott meg *Hármas-könyvében*, az ősi vagyon ingatlan a lányokat ugyan kizárta, hogy abban a fiúkat egyenlően részesítse, de az ingóságból a nemesi nőági leszármazók-nak leánynegyvedet hagyott.”⁵

Fél Edit–Hofer Tamás szerint: a kelengyével az új házaspár mintegy megkapta a felszerelést ahhoz, hogy mint önálló kiscsalád létezzen, mindazt a tárgyi emléket, ami az életük során rájuk váró hagyományos szerepek betöltéséhez szükséges.⁶

A leány nem kaphatott, és nem is követelhetett hozományt, ha a szülők akarata nélkül ment férjhez, vagy ha nem járult hozzá annak elkészítéséhez.

A hozomány „törvényszerű rendeltetését akkor tölti be, amíg a házassági kötelék fennáll. Amikor ez megszűnik ugyanakkor elesik a hozomány létalapja is... beáll a visszaadási köteletség, illetve a visszakövetelési jog.”⁷

A családalapításkor kapott javakat menyasszonyi ládában, vetett ágyon nyilvánosan szállították át az ifjú férj házába.

Sok tételből álló hozomány esetén az eladó lány staférunkját a kiházásító szülők intézményes keretek között (jegyző, becslóasszonyok, tanúk) összeírták. Ilyen hozományleveleket, perefernumokat, nászajándékokat állítottak ki nemcsak a fő- és köznemesek, hanem idővel a falvak lakói is.⁸

Tárkány Szücs Ernő a perefernumleveleket szerződésnek, a családok közti vagyoni tárgyalások írásos dokumentumainak tekinti.⁹ Hogyan jöt-

³ *Magyar Néprajzi Lexikon*. 2. kötet, 1975. 590.

⁴ Tárkány Szücs 1981. 395.

⁵ Flórián 1997. 746.

⁶ Fél–Hofer 1970. 18.

⁷ Magánjog Tára 1941. 90.

⁸ Kós 1981. 470.

⁹ Tárkány Szücs 1981. 344.

tek létre ezek a dokumentumok? Kik állították ki és hogyan? A továbbiakban ezzel a kérdéssel az írogatás alkalmával foglalkozom, majd később térek rá a hozománylevelek szerkezetének elemzésére.

Balázs Lajos csíkszentdomokosi gyűjtése tárja fel először a hozomány összeírásának, felbecslésének eseményét.¹⁰ Ez az alkalom 2–3 nappal megelőzi a lakodalmat, és a leányos háznál kerül rá mindig sor.

Az 1965–70-es évekre megszűnt a meghívott jegyző és becslőnök vagy értékelő asszonyok intézménye¹¹, így a szokás szűk családi körben (szülők, vőlegény, menyasszony és testvérei) zajlott. Az előkészített tisztaszobában a gazdák és a vőlegény helyet foglaltak az asztalnál, ők végezték az összeírást. A tárgyakat az örömanya és a menyasszony testvérei nevezték meg, felértékeltek, majd a két gazdaasszony közösen mindent ellenőrzött, számba vett. Az inventáriumot a gazdák és a vőlegény írták alá.

A perefernumlevelet mindig két példányban írták, mégpedig kettős céllal: az egyiket a fiatalasszony őrizte, s ezzel követelhetette szüleitől a levélben összeírt javak maradéktalan kiadását, a másikat a nő szülei birtokolták, ami alapján a leány házasságba vitt javait a férj vagyonának elkobzása vagy válás esetén visszakövetelték.

Összeírás után megérkeztek a szekeresek feleségeikkel, a „perefernumos asszonyokkal”¹², akik külön-külön szekerre rakták az ágyneműt, bútorokat és háztartási eszközöket. A hozomány átvitele, valamint a vőlegényes háznál való behordása rituális keretek között zajlott.

Fél Edit és Hofer Tamás is tudósít erről a népszokásról, hogy Kalotaszegen a menyasszony kelengyéjét az egyházi esküvő után viszik a vőlegény házához. A szerzőpáros a teljes életre való ellátás tendenciáját emeli ki, azaz a nászajándékot a házasulandók számára életre szólóan állították ki.

Most rátérhetünk a hozománylevelek szerkesztésének elemzésére. Az összeírás szokása bizonyos formai követelményeket alakított ki. A bevezető és záró rész viszonylagos sablonosságát, a szerkesztési kívánalmakat érdemes megvizsgálni.

Minden okmányt egy cím nyit meg: Specificatio Pareferno, Adománylevél, „Perafernalis javak össze iratta” stb. A bevezető szöveg tartalmazza a házasulandó felek és szülők neveit: „Azon jó nemei mejeket alsócernátoni Lovas katona Nánási László és hitese neje László asszony ad édes lányának Nánási Juditkának, mejeket magával viszen Bukarestbe Erdély országi Három Széki Seps Szemt györgyi Téglás Istvánhoz Mint eljegyzett mátkájához 184-ben ápr. 29-én.”¹³

¹⁰ Balázs 1994.

¹¹ Uo. 25.

¹² Uo. 77.

¹³ 1844-beli levél.

A kezdő formula alá került a táblázatfej: sorszám, a tárgyak sora, becserkék a kornak megfelelő pénznebben. A hozomány „szerkezeti képe” a lezáró szöveggel lesz teljes:

„Mi Porzsolt Ilona mint ajándékozott és Kiss Jenő kijelentjük, hogy ezen okmányban felsorolt tárgyakat köszönettel fogadjuk. Kötelezzük magunkat ajándékozó szülónk irányában gyermeki szeretettel eljárni, ötlet öregségében erejünkhöz képester gondozni és gýamolítani.”¹⁴

Figyelemre méltó az 1932-es levél, mert itt világosodik meg, hogy a perefernumadás ellenszolgáltatást feltételez. A reciprocitás elve alapján a kiházásított fiatalok kötelesek szüleik gondját viselni. Ez a körülmény egyetlen más perefernumban sem nyer megfogalmazást.

Az összeírás szokásának kimaradását bizonyítja, hogy a két utolsó perefernumlevél formailag leegyszerűsödött. Az állandó rubrikázat már nem normatív igényű; az inventárium pusztá tárgyjegyzékké vált, csak a javakat és azok mennyiségét tartalmazza, hiányzik a felbecsülés mozzanata.

Fél Edit és Hofer Tamás szerint a kelengye a „tárgyak jellegzetes csoportosulása”.¹⁵ A kutató számára releváns az adománylevelek listajellege, a felsorolt tárgyak kategóriákba rendeződnek.

Induljunk ki abból a feltevésből, hogy „egy-egy parasztcsalád vagy parasztközösség tárgyi felszerelése szervezett, strukturált egész, és rendje, struktúrája feltárható, mégpedig az egyes tárgyak, tárgycsoportok egymás közötti viszonyainak vizsgálatával”.¹⁶

E hipotézis alapján próbáljuk feltárni azokat a tárgyegyütteseket, amelyekbe csoportosulnak a kelengye elemei. Haszmann Pál és Kósa-Szánthó Vilma kategorizálását követem.¹⁷ E felosztás a házasságba vitt javakat jelentőségük alapján két csoportba sorolja:

a) a létfenntartáshoz szükséges javak (föld, jószág, pénz). Én még ide helyezném a mezőgazdasági terményeket, a vetőmag gyanánt ajándékozott gabonát, burgonyát stb.

b) a leány használati tárgyai

A perefernumok tanúsága szerint Székelyföldön (Háromszéken) nem alkalmazták a Werbőczy-féle törvényt. A földet nem korlátozták a fiág részére, hanem a lánynak is adtak. Három kivételével a levelek mindegyikében szerepel a föld- és jószágadomány. A székely leány nem a törvény, hanem a szokásjog alapján válik örökössé.

¹⁴ 1932-es levél.

¹⁵ Fél–Hofer 1970. 15.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Haszmann–Kósa-Szánthó 1976–77. 345.

Év	Föld	Jószág	Pénz	Egyéb
1804	szántók	1 tehén, 3 juh	50 korona	
1844			330 korona	
1870				2 köből búza, 4 köből rozs, 4 köből törökbúza
1887	bennvaló kerttel, szántó, kaszáló	2 tulok	35 Ft	3 hl rozs, 1/2 hl búza, 1 hl zab, 9 zsák pityóka, 3 zsák törökbúza
1889	szántó, kaszáló	tehén, disznó, malac	160 Ft	2 hl törökbúza, 2 hl rozs, 1 hl zab, 1 hl búza, 2 hl pityóka
1890	szántó, kaszáló	ökör, disznó, juh		6 véka törökbúza, 5 köből pityóka, 8 kupa fuszulyka, 1 véka és 8 kupa kendermag
1904	szántó, kaszáló	1 tehén, malac		2 hl árpa, 1 hl törökbúza, 6 hl pityóka
1905		2 tinó, disznó, 1 tehén	60 korona	4 hl törökbúza, 2 árpa, 8 zab, 6 búza, 1 véka paszuly
1911	szántó, kaszáló, belsőség	1 marha, 1 malac		
1923	4 hold szántó, 2 hold kaszáló	2 tinó, 1 tehén, 1 sertés		10 hl gabona, krumpli, 25 hl széna, szalma
1925	1/2 hold föld	1 sertés, 2 malac		2 hl búza, 4 zab, 2 rozs, 10 pityóka, 10 hl törökbúza
1930	2 1/2 hold szántó	1 tehén, 1 disznó, 2 juh, 1 lúd, 1 tyúk		vetőmag
1932	egy darab föld	1 sertés, 1 tyúk		
1938	1/2 hold föld	1 tehén, 2 juh		2 zsák búza, 4 zab, 6 pityóka, 1 törökbúza
1943	1/2 hold föld	2 borjús tehén, 1 juh		4 zsák pityóka

Ha egy családban a fiág kihalt, a birtok a „fiúleányra” szállt. Csak átfogó családtörténeti kutatás alapján állapíthatnánk meg, hogy az illető székeleányok egyedüli örökösök voltak, vagy kihalt a fiúörökös a családból. Az 1844-beli hozománylevél alánya Bukarestbe készül férjhez, így gyakorlatilag nem szükséges a faluhelyen létfenntartást biztosító földet és jószág

got. Ismerve az 1909-es levél családjának státusát, érthetetlen, hogy miért nem kapott földet a leány. Az 1870-es levél alánya a szerényebb családi körülmények miatt nem részesült földadományban. A hozomány összer-tékéhez viszonyítva a létfenntartáshoz szükséges javak értéke elég stabil (táblázat). A hozománylevél tárgyegyütteseinek számozott sorában a föld-nek nincsen pontosan rögzített helye: 9 esetben a legelején, 3 esetben a végén szerepel (középen sohasem), egy esetben utóiratként jegyezték fel a földadományt. E rögzíthetlenségből nem tudtam semmiféle következtetést levonni, ami a jelentőséget gazdagította volna.

Többnyire szántóföldet juttattak a leánynak, ritkán szerepel házhely, legelő vagy szénahely. A föld nagysága a család anyagi helyzetének függvé-nyében alakul. Az 1887-es barátosi levélből idézek:

43	Egy belső telek Réti Ferenc és az erdő Szomszédságok-közt kerttel ellátva	85 Ft
44	A zabolai Csipkés nevű helyen egy pityókás ugar	50 Ft
45	A Csere határ bikás nevű helyen a rárugó földek szom-szédságában 5 véka férejtű szántó	90 Ft
45*	Közép határ hoszakba, Csekme József Kovátsch Róza szomszédsága, köze 3 köből ferejtűnek 1/4 része	45 Ft
46	Halomhatáron baczbán Pozsony János és az út szom-szédságában 4 véka férejtű szántó	95 Ft
47	A falu fűve nevű helyen Deák Mihály szomszédságában egy véka férejtű kaszáló, melyet testvére, Kató Józsefné férjével ajándékképpen adatott	

Táblázatban feltüntettem, hogy a föld hogyan viszonyul értékben az in-góságok többi részéhez. Az ajándékozott földterület részletes földrajzi pa-ramétereivel, helynevek, szomszédok nevének feltüntetésével teljesen azo-nosítható, feltérképezhető.

A perefernum egzakt adatai az okirat hitelességét, jogi erejét támaszt-ják alá. A levelekben előforduló helynevek külön beható nyelvészeti, nép-rajzi, névtani kutatás kiindulópontjai lehetnek.

A földadomány vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagyni a ha-gyományos mértékrendszer kérdését. A paraszti gazdálkodás működése során kialakult a kvantitatívek rendszere, amely szabályozza a gazdasá-got. Fél Edit–Hofer Tamás átányi gyűjtésére hivatkozom most e pont tárgyalásánál. Szerintük egy terület nagyságát nemcsak a kiterjedés hatá-rozza meg, hanem a belevetett vetőmag, a megszántáshoz szükséges mun-kaidő is. Így a földmérés alapegysége a hold, ami eredetileg egynapi mun-kával megművelhető, kb. 8–10 öl széles (az öl 1,896 m) területet jelentett. Az öl hat emberi lábnyom hosszúságot jelöl. Egy holdnyi területen kézzel

egy köből (1 köből = 4 véka; 1 véka = 20 liter) búzát kellett elvetni.¹⁸ Ezek a mértékegységek a mai ember számára jobbára idegenek, csak az idősek körében használatosak.

A jószágok közül a tehén, juh, disznó szerepel adományként. Az 1930-as levélben jelenik meg csak a lúd és a tyúk: „2 drb lúd 5 drb tyúk 800 lej”. Haszmann Pál–Kósa-Szánthó Vilma feltételezése szerint baromfit is adtak a fiatal párnak, ezeket azonban nem illett felírni.¹⁹

A 19. század elején gyakorlatban van a készpénzzel való ajándékozás. Az 1803-as levélben a leány 40 koronát kap a szüleitől, az 1844-ben kiállított írás alanya Bukarestbe költözik, így a pénzbeli adomány helyettesíti a föld, jószág becsértékét is.

A 20. század elején már nem divat, a szülők nem érzik kötelességüknek pénzzel ellátni a fiatalokat.

A leány ingatlan javainak a felírását századunkban a bútorkkal kezdték. Ez a sorrendváltozás azzal motiválható, hogy ebben az időpontban váltakozott a bútork részaránya.

Bútorok	
Év	Bútorok részaránya (%)
1804	3
1844	1,5
1870	18
1887	12,3
1889	3,5
1890	18
1904	13
1909	23
1911	6,8
1923	8
1925	16,5
1930	19
1932	17

A bútork elnevezésének, számának, fajtájának sokféle változtatával találkozunk. Mindegyik levél leltárának tartozéka az ágy, egy-két asztal, 6–8 darab szék, tükör, láda, varrógép. Az edényfélések tárolására szolgáló bútordarabot az üveges vagy kredenc, a ruhaféléknek szolgáló bútordarab a kaszten, láda, sifon. A 20. század eleji levelekben a bútork száma meg sokasodott, differenciálódott. Az 1803-as és 1904-es levéllel példázom ezt:

¹⁸ Fél–Hofer 1944. 44–45.

¹⁹ Haszmann–Kósa-Szánthó 1976–1977. 345.

Az 1803-as levél részlete:

12	egy ágyterítő és egy ágy	14 korona
13	vagyon két láda	14 korona
24	egy tükör	14 korona 20 fillér

Az 1904-es levél bútorai:

két darab ágyak festette	16 korona
két darab asztalok egyik pullitéros kerek a másik festett	18 korona
egy darab pullitéros kaszten	16 korona
két darab kanapé, székek	14 korona
egy darab pullitéros sifon	26 korona
egy darab festett láda	7 korona
4 darab ülő szék	10 korona
egy darab festett kredenc	9 korona
egy darab varrógép	40 korona

Két különböző stílus, ízlés él párhuzamosan a régi és új bútordarabok formáiban. Új stílusúak ebben az időben a politúrozott bútordarabok, melyek a tisztaszobában kapnak helyet. A szoba és konyhabútor szétválasztása először az 1930-as levélben történik:

5	2 drb ágy, 1 drb szekrény, 1 nagy kredenc, 3 db függőpálca pullitéros	8000 lej
6	1 divány pullitéros	5500 lej
13	konyhabútor, 1 kihúzó asztal, festett kártyapad, 1 edénytartó, 3 szék	1800 lej

Az ünnepi szobabútorhoz leginkább a gazdagok jutnak hozzá. Az árviszonyok hűen tükrözik e tényre, hiszen 1904-ben egy politúrozott kaszten csaknem kétszer annyiba kerül, mint egy festett kredenc.

A textíliák jelentős hányadát képezik a hozományleveleknek. Sorrendbe írva e tárgykörbe tartoznak az asztalneműk, ágyneműk és egyéb gazdasági textíliák, valamint a ruhaneműek.

A házivásznak a paraszti gazdálkodásban levő alapvető jelentősége szorosán kapcsolódik a paraszti mezőgazdaság önellátó jellegéhez.

A 19. században minden falusi családban folyt kender- vagy lentermelés, így vászon tekintetében minden háztartás önellátó volt. Azonban a táblázatba foglalt adatok jelzik, hogy a textílnemű közé bekerült vásárolt anyagú letevő ruha is. Inkább csak a paplan volt gyári anyagból.

Az inventáriumokban az ágyneműk összetétele, elnevezésük, a felírásuk sorrendje alig változott az idők folyamán. A férjhez menő leány paplant, párnát huzattal, lepedőt, csergét, ágytakarót visz magával. A század elején (1803-as levél) az önellátás érvényesül inkább, csupán a gyolcslepedők lógnak ki a sorból, valószínű, hogy ezt nem mindennapi használatra kapta a leány.

A század második felétől az anyagok területén megváltoznak az igények. A gyolcsnemű arányának tendenciaszerű növekedése a korábbi házi-vászon háttérbe szorulásához vezet.

Fél Edit–Hofer Tamás szerint a kelengye „számszerű arányai normák”²⁰, a számok által igyekeznek minél nagyobb belső rendet, szabályosságot kialakítani.

A táblázatból is kitűnik a számarányok normatív jellege: bizonyos tárgyelemeknek csak bizonyos számban szabad szerepelniük. Ezt a szabályt be kell tartani; ahol egyes ruhadarabok elkopnak, pótolni kell a teljességigény jegyében.

A század elejéhez képest a tárgyak mennyisége az 1880-as évekre megkétszereződött. A párnák száma nyolcra tizenkettőre, a paplanoké háromra emelkedett. Az anyagok területén a vásárolt kelmék (kász mér, karton, gyapjú) dominál. Relevánsan érzékelteti a gyári anyagokkal való cifrázkodást az 1844-es perefernumlevél, amelyben a leányt Bukarestbe készítik. Ugyanakkor ez a leány rangos család sarja, lovas katona lánya volt. A gyári anyagból készült ágynemű egyrészt a jómód, presztizs mutatója, másrészt meg kell felelnie a polgári társadalom elvárásainak.

Letevő ruhák a felső-háromszéki perefernumok tükrében

Év	Szalma- zsák	Derékalj	Párna	Paplan	Lepedők	Ágytakaró
1804		3x2 haj	8x2 haj	1	3 szőttes, 2 gyolcs, 3 kender	1
1844		3x2	14x2	1 selyem 1 paplan	10 gyolcs, 5 gyapot	
1870	2	1x1 haj	2x14 fe- hér 3 szőttes		3 kenderle- pedő	2 veres ta- kácsszőttes
1887	2	2x1	12x2	1 kász mér, 1 karton, 1 gyapjú	5 gyapot, 3 kender	1 fehér csipkés, 1 varrott szőttes

²⁰ Fél–Hofer 1970. 16.

Év	Szalma- zsák	Derékalj	Párna	Paplan	Lepedők	Ágytakaró
1889	3	3x1 haj	12x2 haj	1 gyapjú 1 kásmér	12	2 posztó, 1 gyapjú, 2 fehér, 1 kockás
1890	2		12x2	1 kásmér 1 gyapjú	6 gyapot 6 kender	2 gyapjú 1 karton, 2 fehér
1904	2	2x1 haj	12x2 haj	2x1 lepedő 1 nyári	6 gyolcs 4 kender	1 cserge, 2 darab, 2 fehér csip- kés
1905	3	2x2 haj	10x3	3	22	2+1 gyapjú- cserge
1911		2x1 haj	8x2	3	18	2
1923	2	2	10	2x2	12	2
1925	3	2	8+4 ki- csi	2x1 huzat	12	1 gyapjú, 2 bolti
1930	2	2x1 haj	6	2x2 vászonhu- zat	8 gyolcs	2
1932	2	1x1 haj	8	1x1	8	2
1938	2	2	8x2	2	12	3
1943	2	2	8x1	2	12	3

5	egy selyem paplan és egy karton	37 korona
6	négy ágyterítő kető karton kető szőttes	25 korona
7	tizenhat lepedő 10 gyolcs 5 gyapotvászon	45 korona

Az új, bécsi anyagok megjelenése megbontja a tucatszám-szabályt, a meglévő tizenkettőt kipótolják rangosabbnak minősülő darabokkal is. A cserge régi textíliának számít, csupán az 1904-es perefernum tesz említést róla. A szalmazsáknak a felírás sorrendjében elég labilis helye volt: néhol elöl, néhol hátul, ritkán közepén szerepel.

A textíliák külön csoportjába tartoznak az asztalneműk és a gazdasági textíliák. Az étkezéshez szükséges vászonholmik esetében ismét tucatszámban gondolkodtak. Haszmann Pál–Kósa-Szánthó Vilma szerint „minden lánynak kellett, hogy legyen egy hosszú, 24 személyes abrosza, egy kék színű, amelyet temetéskor terített az asztalra és egy tíznyüstös díszes fehér abrosz. Ezeket, attól függően, hogy milyen anyagi erővel bírtak, vagy beleszámították a tizenkettőbe, vagy külön hozzátették.”²¹

²¹ Haszmann–Kósa-Szánthó 1976–1977. 347–348.

Az ünnepi abroszokat gyapotból készítik fehér színűre, a hétköznapi használatút kenderből szövök tarka, veres vagy kék színűre.

A törülközők, törülruhák nagy száma jelzi azt a törekvést, hogy a lányt életreszólóan látták el a háztartás eszközeivel.

A gazdaságban nélkülözhetetlen szöttesek közül a különböző méretű zsák, tarisznya és ponyva került a leltárba. Az 1938-as levélből idézek:

29	25 sing gyapjú szőnyeg és egy kenyeres tarisznya	800 lej
30	12 darab zsák 3 őrlő tarisznya kender	1300 lej

Ugyancsak a textilnemű csoportjában vizsgálándó a perefernumnak egyik legjelentősebb része: az öltözet. Kövessük végig, milyen ismeretekkel gazdagítják a levelek viselettörténeti tudásunkat.

A kelengye a leány ruhatárának minőségi és mennyiségi fokmérője. Házasságkötéskor megkapta azt a ruhamennyiséget, amire egész élete során szüksége volt. Később nemigen költött saját öltözködésére, csak néhány elhasználódott ruhadarabot cserélt ki, az öreges ruhákat szerezte be.

Alsóruhák					
Év	Ing	Alsó- szoknya	Hálóing	Kombiné	Egyéb
1804					
1844					
1870					
1887					
1889					
1890					
1904	12				
1905					
1911	12	5			
1923	12				
1925	12		2		
1930	12			2	6 bugyi
1932	12	2			
1938	12	4			
1943	12	12			

A hozomány öltözetet feltűntető részére fokozottan érvényes Fél Edit és Hofer Tamás megállapítása: „mintegy az ideális felszerelés félig-meddig absztrakt, egységesen standardizált modellje. A bizonytalan formájú, rangtalan, értéktelen tárgyféleségeket kihagyva, szinte kristályos rend-

szerben állnak benne az asszonyi tevékenység köréhez tartozó fontos tárgyak, számbeli arányaiban megvalósítva a teljesség helyi normáit.”²²

A teljesség, tökéletesség igényének bizonyítékai, hogy a mindennapi viselésre szánt, egyszerű kender vagy házi gyapjú anyagokat nem tartották felírásra érdemesnek, csak az ünnepi, drága holmik kerülnek be a jegyzékbe.

A fentiek alátámasztásaként idézem a csernátoni lovas katona családból származó lány hozományát (1804-es levél):

8	vagyon egy jó szederjesköpönyeg	40 korona
14	vagyon két szoknya	22 korona
15	vagyon egy karton rokoja és három fejtői rokojék	42 korona
16	vagyon három viselő szoknya	9 korona
17	vagyon egy selyem főkötő, egy patyolat 4 tarka	33 korona
19	vagyon két selyem, egy török ruha boti 3 házi gyoics 3	40 korona
20	vagyon hat részbeli keszkenő	15 korona
21	egy selyem matina Lajbli	9 korona

A levelek zömében az öltözetdarabok ugyanazok: ing, kötény, szoknya, alsószoknya, fejrevaló, vállkendő, lábbeli, valamint a felsőruha, csupán ezek az évtizedek alatt átstrukturálódtak.

A szoknyaféléket tekintve találgatásokra szorítkozunk, mert a szoknya és a rokolya megnevezések által jelölt viseleti darabokat nehezen lehet differenciálni. Megállapítható, hogy a 19. század elején a szoknyafélék túlnyomórészt vásárolt anyagúak voltak. A vásárolt szoknyaanyagok közül a legkedveltebb, legáltalánosabb a karton, a parkét, kázmér, valamint a téli ünnepelőnek megvarratott posztó volt, mit később felváltott a szövet.

A századfordulón (1890-es, 1910-es évek) körvonalazódik az a tendencia, miszerint a házi munka felértékelődik. Ebben az időszakban a házi szőttés felülmúlja a gyári anyagokat. 1887-től válik a hozomány részévé a vásárolt gyapjúból készült szőrszoknya.

Két levélben esik említés külön az alsószoknyáról. Gazda Klára szerint a fehér vászon alsószoknyát már ünnepi vagy rituális célokra, nyilvános helyeken nem lehet viselni, felöltése csak bizonyos munkaalkalmak idejére szorult.²³ Szintén töprengésre ad okot az 1887-es levélben megjelenő jegyzék: „2 karton rokojék hozzá tartozóval”. E században válik jellemzővé a több szoknya viselete, erre is utalhat a kifejezés. Azonban Gazda Klára megállapítása, hogy „A szoknyaféléket a férjhez menő leánynak felséjével

²² Fél–Hofer 1970. 15.

²³ Gazda 1998. 156.

együtt készítették, s a szoknya, felsőrész és kötény együttesét rend gúnyának, rend felvevő-letevőnek is nevezték.”²⁴

A 20-as évek hozománylevelei alapvető változást hoznak: a háziipari hagyományos termékeket kiszorítja a köntös és rendruha divatja, új városi ruhadarabok jelennek meg. A konfekcionált, kész anyag vásárlása a ruhadarabok számbeli növekedését eredményezte. 15, 8, 6 rend ruhával illet kiruházni a leányt, a rend ruha elmaradhatatlan kelléke a hárász- vagy vállkendő (olykor a ruha kifejezés fejrészre is utalhat).

Vastag (téli) felsőruhák	1803	1844	1870	1887	1889	1890	1904	1909	1911	1923	1925	1930	1932	1938	1943
Köpönyeg	1														
Zeke			1												
Bunda				1											
Kabát (Rend)-ruha					8	8	17	10	11	4	8	8	6	8	8
Suba		1			1	1									
Hárászkendő				1	2		3	3	1	1	1	1	1	1	1

Felsőruhák	1803	1844	1870	1887	1889	1890	1904	1909	1911	1923	1925	1930	1932	1938	1943
Szoknya	2+3						2								
Rokolya	4		2	7											
Kötény			2	7	5			6			4			5	3
Lajbi	1														
Kurti			1		1	1									
Vizitke			1												
Szvetter								1							
Köntös		14							1						

Fejrevalók	1803	1844	1870	1887	1889	1890	1904	1909	1911	1923	1925	1930	1932	1938	1943
Kendők	9	6	3	5	9	4	5	7	6	2	7	3	1	5	5
Főkötő	6														
Kalap								3		2		2			

²⁴ Gazda 1998. 107.

Lábbelik	1803	1844	1870	1887	1889	1890	1904	1909	1911	1923	1925	1930	1932	1938	1943
Csizma		1													
Félcipő, topánka		1										1			
Cipő								3	2	3	3	2		3	

Ugyanilyen átstrukturálódás történt a felsőruhák esetében is. 1804-ben a selyemlájbi mellett a szederjes köpönyeg a legelőkelőbb ruhadarab, hiszen egy tehén árával ér fel. A finomposztóból levő köpönyeg télen és hét-köznap is egyaránt ünnepi kabát, vitathatatlanul a jólét fokmérője.

A nők a lájbi mellett a posztókurti, vizitka, suba, bunda vagy vékonyabb anyagú blúz közül választhattak. A női ruhatár legrepresentatívabb ruhadarabja a bunda, a társadalmi státuszszimbólumaként működik. Századunk 20-as, 30-as éveitől a posztókurtiféléket a konfekcióból származó kiskabát, tavaszi kabát váltotta fel, mely már nem rendelkezik helyi sajátosságokkal. A ruházati követelményként szereplő kabátféle a népviseletből való „kivetkőzés” biztos jele.

A csizma általános viseletét a félcipő, topánka, száras cipő szorítja ki. A fejrevalók nagy száma bizonyítja Gazda Klára állítását: „Az egyik legelső iparcikk, amit a nők meg tudtak vásárolni, éppen a fejre való kendő volt.”²⁵ A módosabb, nagyravágyóbb leányok a 30-as években kalappal cserélik fel a kendőt.

Az 1930-as években megmutatkozó másik tendencia a viselet fontosságának csökkenése. Az 1932-es levél igen szűkszavúan említi a férjhez menő leány ruhaneműit:

Hat rend női ruha és egy nagy posztó ruha	3625 lej
Kettő darab alsós szoknya	300 lej
12 darab női ing	1200 lej

Minden gazdaság igyekszik a működéséhez szükséges eszközökkel saját magát ellátni. A perefernum kiállításának sorrendjét követve, az összeírás végére került a legnumerikusabb rész: a háztartási eszközök. Az asszonyi teendők elvégzésére szükséges eszközök képezik a hozomány összértékének legkisebb hányadát (3–6%), sok apró darabból tevődnek össze.

A század eleji perefernumokból hiányzik, az 1884-es levél szűkszavúan említi egy fél tucat porcelán evőkanalat és villát, egy nagy tűzi üstöt és egy téglázó masinát (vasalót).

²⁵ Gazda 1998. 36.

Annál inkább divattá válik a 20. században, hogy a leányt a háztartás minden kellékével ellássák. Haszmann Pál és Kósa-Szánthó Vilma e tárgykategóriát funkció szerint három csoportra osztja:

- főzéshez, tálaláshoz szükséges darabok
- mosáshoz és vasaláshoz való darabok
- kenyérsütéshez való darabok²⁶

A főzéshez és tálaláshoz való darabok megszorodtak az idő folyamán. Míg 1844-ben a leány fél tucat evőkanalat, villát kapott, addig az 1900-as években a leltár kiegészült poharakkal, tányérokkal, tálakkal, csészékkel, tálcákkal, fazakakkal, lábosokkal.

Minden perefernumban megtalálható az ércedény, reszelő, szűrő, tölcser, mákórlő, fűszertartó, kanna, lapító, sőt, 1934-ben már gyümölcsöstálat is tartalmaz az összeírás. A poharak, tányérok, evőeszközök esetében a már megszokott tucat az alapegység.

A lúgos eljárással végzett nagymosás jellegzetes edényeket igényelt, ezért minden anya igyekezett leányát ezekkel az edényekkel ellátni. Általában nagy üstöt, dörzsölőcsebre említenek a levelek és a vasaláshoz szükséges téglázó masinát. 1904-ben fordul elő a gőzös vasaló megnevezés, de még 1884-ben, 1887-ben téglázó néven emlegetik.

A kenyérsütés ugyancsak nagy edényeket igényelt, akár a mosás. Az 1930-as levél egy tételként kezeli ezt a két eszközcsoportot:

„1 nagy lapító, 2 kicsi lapító, 1 nagy tekenő, 8 kisebb tekenő, 2 szórólápat.”

A textilkultúra elemeit is feltünteti az 1887-beli levél: „egy pár gereben és éhhel”.

A háromszéki levelek vizsgálatának végéhez érve elmondható, hogy az új házásoknak a leltárba foglaltak biztosítják a létfenntartás javait. Szerkezetileg a perefernumok egységes képet mutatnak: a barátosi és csernátони anyagban a tárgycsoportok sorrendben követik egymást és jól elkülöníthető egységekbe szerveződnek. Barátosi és csernátони hozománylevelekben ugyanazok a tendenciák hatnak: a textíliák arányának csökkenésével nő a létfenntartáshoz szükséges javak értéke: századunkban a viselet veszít jelentőségéből, míg a bútor, háztartási eszközök aránya láthatóan növekszik.

Kellő anyag hiányában csak a legáltalánosabb észrevételek lejegyzésére szorítkoztam.

A hozománylevelek potenciális kutatások forrásanyagaként kínálkoznak: a régi határnevek, tájszavak nyelvészeti kuriózumnak számítanak, a földeket is magukba foglaló perefernumok a faluhatár „élete”, a helynévadásban mutatkozó szemlélet tanulmányozása szempontjából is értékes, óriási fontosságú okiratok.²⁷

²⁶ Haszmann–Kósa-Szánthó 1996–1997. 349.

²⁷ Kós 1981. 476.

Szakirodalom

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom*. Bukarest.

Dr. BOGSCH Árpád (szerk.)

1941 *Magánjog Tára* (A „Magyar Jogi Szemle” Melléklapja). XXII. kötet. Budapest.

FÉL Edit – HOFER Tamás

1970 A kalotaszegi kelengye. *Néprajzi Értesítő*.

1964 A monografikus tárgygyűjtés. Az átányi példa. *Néprajzi Értesítő*, 5–90.

1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest.

FLÓRIÁN Mária

1987 Öltözködés. In: BALASSA Iván (szerk.): *Magyar Néprajz*. IV. Budapest, 585–767.

GAZDA Klára

1998 *A székely népviselet*. Budapest.

GAZDA Klára – HAÁZ Sándor

1998 *Székelyek ünnepelőben*. Budapest.

HASZMANN Pál – KÓSA-SZÁNTHÓ Vilma

1976–77 Adalékok a XX. század eleji felsőháromszéki perefernum kérdéséhez. *Aluta*, 342–352.

KÓS Károly

1981 Népi írott források a székelység anyagi kultúrájának múltjához. *Ethnographia* XCII, 471–477.

MIHÁLYKÓ Éva

é. n. A csíkszentdomokosi perefernumlevelek kultúrtörténeti értéke. (Államvizsgadolgozat a BBTE Néprajzi Tanszékén). Kolozsvár.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1944 Erdély öröklődési jogszokásai (Különlenyomat), *Hitel* 7. Kolozsvár, 24.

1981 *Magyar jogi népszokások*. Budapest.

Ú. KERÉKGYÁRTÓ Adrienn

1981–1984 Csíkmenasági leltárak (1779–1930). *Néprajzi Értesítő* LXIII–LXVI. évf. 71–163.

VÁMSZER Géza

1934 Perefernumlevél 1739-ből. *Csíki Lapok*. szept. 23.